

DE KLEINE ZOOGDIEREN IN NOORDWEST-OVERIJSSSEL: HOE VIND JE ZE?

Ton Bode

Naar aanleiding van het verschijnen van de Atlas van de Nederlandse zoogdieren in 1992 ontstond in Overijssel het idee, om te komen tot een verspreidingsatlas voor de provincie. Hierin zou de verspreiding van de zoogdieren nauwkeuriger moeten worden weergegeven, namelijk in blokken van 1 x 1 km. Zo ontstond in 1993 de Zoogdierwerkgroep Overijssel. Het eerste doel van de werkgroep was gegevens te verzamelen uit de periode die volgde op de Atlas. Van 1989-1998 konden waarnemingen worden ingeleverd. Hier komen de methoden aan de orde waarmee de kleine zoogdieren van Noordwest-Overijssel werden geïnventariseerd. Onder kleine zoogdieren verstaan we in dit verband, net als in de overige artikelen in dit themanummer, alle zoogdieren die met een Longworth inloopval gevangen kunnen worden.

De meeste kleine zoogdieren tref je niet als verkeersslachtoffer aan. Een uitzondering vormt de bruine rat, maar ook die vind je slechts in kleine aantallen. Foto Rollin Verlinde

Waarnemers werden gevonden onder KNNV-afdelingen, IVN-afdelingen en andere groene verenigingen. Velen gaven op persoonlijke titel hun waarnemingen door. Ook wegbeheerders, terreinbeherende instanties, wildbeheers-eenheden en enkele gemeenten verleenden hun medewerking. Voor Noordwest-Overijssel is speciale dank verschuldigd aan Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, voor het mogen betreden van terreinen als De Wieden, de Weerribben en de boorden van het Zwarte Water. Waarnemingen van kleine zoogdieren werden verkregen via vier methoden, die achtereenvolgens besproken worden. Tabel 1 geeft een overzicht.

Verkeersslachtoffers

Verkeersslachtofferonderzoek leverde slechts één waarneming van een klein zoogdier op, de bruine rat. Dit onderzoek levert vooral waarnemingen van egels en in mindere mate van bunzinnen op.

Huisspitsmuizen worden zelden met vallen gevangen, omdat die meestal in natuurterreinen gezet worden. Kerkuilen vangen huisspitsmuizen echter vrij vaak, in evenveel kilometerhokken als veldmuizen. *Foto Rollin Verlinde*

kon worden vastgesteld (figuur 1). In 1998 werd op 36 broedplaatsen van de kerkuil braakbalmateriaal verzameld. Hierin werden gemiddeld per locatie 9,1 soorten aangetroffen (spreiding 3-12) met gemiddeld 93,2 prooien per partij (spreiding 5-149).

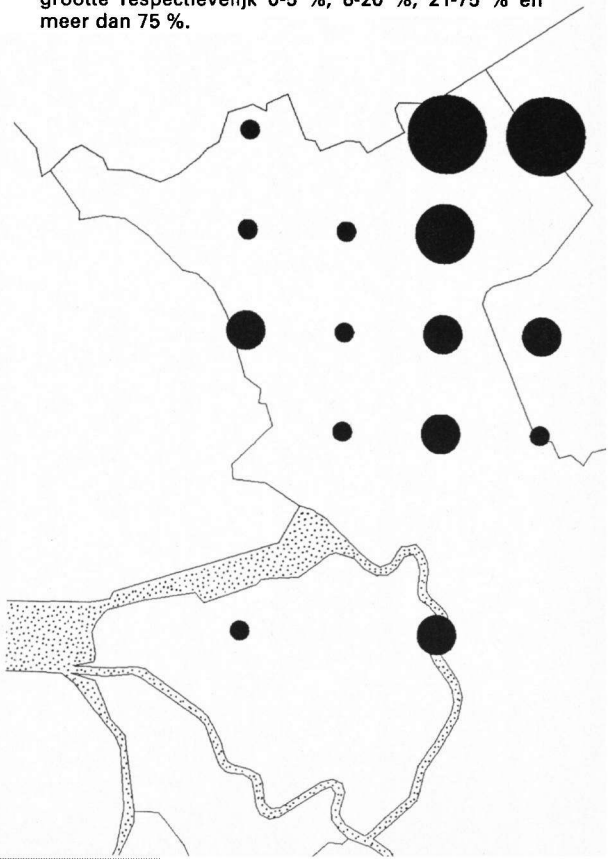
Door braakbalonderzoek konden 14 soorten kleine zoogdieren worden aangetoond in Noordwest-Overijssel. Alleen de hermelijn en de wezel zijn niet als uilenprooi gevonden.

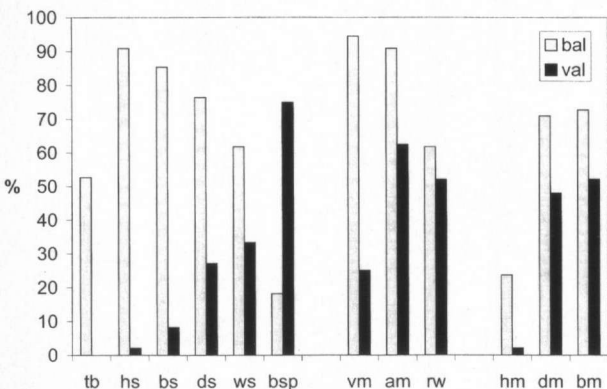
Soorten

Er zijn in totaal 16 soorten kleine zoogdieren in het noordwesten van Overijssel waargenomen (tabel 1). Het doen van zichtwaarnemingen en het noteren van verkeersslachtoffers zijn te weinig systematisch uitgevoerd om een goed beeld van de soortensamenstelling te kunnen krijgen. Het blijkt dat vooral het braakbalonderzoek en het vallenonderzoek gegevens over veel soorten opleveren. De beide methoden vullen elkaar goed aan, hoewel het regionale verspreidingsbeeld van een soort niet verandert als een van deze twee methoden buiten beschouwing wordt gelaten. Het aantal kilometerhokken waarin een soort wordt waargenomen neemt echter toe als beide methoden naast elkaar worden gebruikt. Deze 'verdichting' in waarnemingen geeft een realistischer beeld van het verspreidingspatroon.

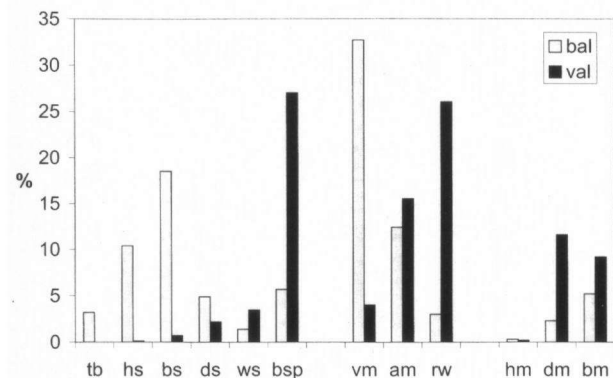
Daarnaast kunnen de gegevens van beide methoden gebruikt worden om een idee van de algemeenheid en de talrijkheid van de verschillende soorten te krijgen. Daarom gaan we alleen met

Figuur 1. De verhouding tussen gewone bosspitsmuis en tweekleurige bosspitsmuis in kerkuilbraakballen in Noordwest-Overijssel, weergegeven per 5x5 km hok. De stipgrootte geeft het percentage tweekleurige bosspitsmuis aan, bij opklimmende grootte respectievelijk 0-5 %, 6-20 %, 21-75 % en meer dan 75 %.

Figuur 2: Algemeenheid (= percentage van de km-hokken waar de soort werd aangetroffen) van de kleine zoogdiersoorten op basis van braakbalgegevens uit 55 km-hokken en vangsten in 48 km-hokken. Voor verklaring van de afkortingen zie tabel 1.

Figuur 3: Talrijkheid (= percentage van het totaal aantal waarnemingen) van de kleine zoogdiersoorten op basis van 5622 prooi-resten in braakballen en 1509 vangsten. Voor verklaring van de afkortingen zie tabel 1.

deze gegevens verder. Bij de bespreking per soort zijn de mol, wezel, woelrat en bruine rat buiten beschouwing gelaten omdat zij slechts in zeer beperkte mate zijn aangetroffen.

Uilen beter

Het aantal kilometerhokken in het onderzoeksgebied bedraagt 450. De drie vallenonderzoeken vonden plaats in het moerasgedeelte van de Kop van Overijssel. Van 1989-1998 zijn in Noordwest-Overijssel in 48 kilometerhokken in totaal 1509 vangsten van kleine zoogdieren gedaan. Monsters braakballen werden behalve in de moeras- en rietgebieden, ook in het hoge, drogere

gedeelte van Noordwest-Overijssel verzameld. In de gehele periode werden uit 55 kilometerhokken monsters braakballen verzameld. Hierin werden 5622 resten van kleine zoogdieren gevonden.

In figuur 2 wordt de algemeenheid van elke soort aangegeven. Hoe groter het aantal bezette kilometerhokken is (uitgedrukt in percentage van het aantal onderzochte kilometerhokken), hoe algemener de soort is in zijn verspreiding.

Uilen vangen alle soorten vaker dan onderzoekers. De met vallen gevangen bosspitsmuizen worden meestal niet tot op soort gedetermineerd, in tegenstelling tot de resten van bosspitsmuizen in braakballen. Laten we de bosspitsmuizen (tb, bs en bsp) buiten beschouwing, dan blijkt dat vooral de huisspitsmuis, de dwergspitsmuis, de veldmuis en de huismuis in meer kilometerhokken worden aangetoond in braakballen dan in vangsten met vallen. Voor een deel is dit te verklaren door het feit dat vooral in moerasgebieden gevangen is met vallen, terwijl de uilen waarschijnlijk in een veel breder scala aan habitats foerageren.

Een tweede reden voor het meer algemeen aantreffen van soorten in braakballen is dat de uilen vaak ook prooien vangen buiten het kilometerhok waar de braakballen verzameld zijn. Braakballen kunnen dus een overschatting van de soortensamenstelling van een kilometerhok laten zien. De soorten die met inloopvallen gevangen worden geven daarentegen een minimum-beeld. Tot slot zal een deel van de verschillen tussen de twee methoden veroorzaakt zijn door prooivoorkeuren van uilen of verschillende geschiktheid van de vangstmethode voor de afzonderlijke kleine zoogdiersoorten. Het is dus niet eenduidig vast te stellen welke soorten algemeen voorkomen. Wel is duidelijk dat de huismuis niet algemeen is in de natuur en in het voedsel van de kerkuil.

Vangen en pluizen

In figuur 3 wordt een indicatie gegeven van de talrijkheid van elke soort, zoals vastgesteld met elk van beide methoden. Hoe groter het aantal vangsten of prooien van een soort is ten opzichte van het totaal aantal vangsten of prooien, hoe talrijker de soort. Alle percentages per methode opgeteld leveren dus 100% op.

In de talrijkheid komt duidelijk het effect van het vangen in moerassen naar voren. Waterspitsmuis, aardmuis en dwergmuis zijn veel talrijker in de vangsten dan in de braakballen. Ook bosmuis

Net als de huisspitsmuis wordt de huismuis vaker in braakballen aangetroffen dan met vallen gevangen.
Foto Rollin Verlinde

en rosse woelmuis worden veel vaker met vallen gevangen dan in braakballen aangetroffen. Uilen jagen blijkbaar niet graag in bossen en struwelen. De bosspitsmuizen, als groep, zijn even talrijk in de vangsten als in de braakballen. Vooral de huisspitsmuis en de veldmuis zijn erg belangrijk in het menu van de uilen.

Uit deze bespreking blijkt dat het moeilijk is kwantitatieve uitspraken te doen over de kleine zoogdierenfauna van een regio. In de onlangs verschenen Atlas van de zoogdieren van Overijssel ligt de nadruk dan ook bij de bespreking van de verspreiding van de soorten.

De Atlas

'De Zoogdieren van Overijssel' is eind maart 1999 verschenen. Voor de atlas zijn in opdracht van terreinbeheerders niet alleen onderzoeken naar de verspreiding van kleine zoogdieren uitgevoerd. Ook zijn enkele onderzoeken gedaan naar het voorkomen en de verspreiding van vleermuizen. De gegevens die uit de onderzoeken voortkomen, zijn voor de provinciale atlas ter beschikking gesteld. Ook is in belangrijke mate gebruik gemaakt van de gegevens die reeds in het landelijke bestand aanwezig waren. De gegevens van de Zoogdierwerkgroep Overijssel, die in de voorbije jaren zijn verzameld, worden aan het landelijke bestand toegevoegd.

De zoogdierwerkgroep heeft al doende een goed beeld kunnen schetsen van

in de provincie aanwezige zoogdiersoorten, maar realiseert zich terdege, dat vervolgonderzoek nodig zal zijn om de kennis van (met name de kleine) zoogdieren nog verder uit te breiden. Met deze uitgave staat het onderzoek in de provincie Overijssel niet stil.

Literatuur

- Haan, A., 1997. Bedreigde en karakteristieke zoogdieren in Overijssel: de Waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) - Deventer, mei 1997.
- La Haye, M. & A. Haan, 1998. Het voorkomen van kleine zoogdieren in Noordwest-Overijssel en hun relaties met vegetatie en beheer. VZZ-Mededeling 43.
- Zoogdierwerkgroep Overijssel, 1994. Verslag van het muizenweekend van 16 t/m 18 september 1994

Dankwoord

Annelies van der Blij bedank ik voor het verzamelen en bewerken van de gegevens, Piet Bergers voor zijn opbouwende commentaar.

Inlichtingen: Zoogdierwerkgroep Overijssel, t.a.v. Nico Driessen en Annelies van der Blij, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, 038-4217166 (NL)